

Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, ISSN: 1309-8039
Yıl: 2026 Cilt: 18 Özel Sayı

Atıf (APA): Aktan, C.C. & Kuyumcu, O. (2026), “Mali Devlet ve Mali Yurttaşlık”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 18 (Özel Sayı): 14-30.

MALİ DEVLET ve MALİ YURTTAŞLIK

Fiscal Government and Fiscal Citizenship

Coşkun Can Aktan¹ Oğuz Kuyumcu²

Özet

Devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişki sadece “vergi tahsili”/“vergi ödeme” ile açıklanamaz. Mali devlet ve mali yurttaş arasındaki mali ilişkiler çok boyutludur ve bu ilişkilerin doğru dizayn edilmesi gerekir. Mali devlet ile mali yurttaş arasındaki mali bağ ve mali uyumun yazılı olmayan kuralları “mali sözleşme” olarak adlandırılır. Bu informel kurallar ve kurumlar mali alandaki güç ve yetkilerin, görev ve sorumlulukların nasıl olması gerektiğine dair normatif ilkelerdir. Bu informel ilkeler toplumsal uzlaşma ve toplumsal mutabakat zemininde oluştuktan sonra “mali anayasa” adı verilen yazılı bir hukuki sözleşmeye aktarılır. Bu çalışma söz konusu mali ilişkilerin nasıl tesis ve tanzim edilebileceğine dair normatif ilkeler ve kuralları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mali devlet, Mali Yurttaşlık, Mali Sözleşme, Mali Anayasa

Alan Tanımı: Kamu Maliyesi, Vergi Teorisi, Vergi Politikası

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Abstract

The relationship between the state and its citizens cannot be explained solely by “tax collection”/“tax payment.” Fiscal relations between the state and its citizens are multifaceted, and these relations need to be properly designed. The unwritten rules of the fiscal adherence and cohesion between the state and its citizens are called the “fiscal contract.” These informal rules and institutions are normative principles regarding how power, authority, duties, and responsibilities should be in the fiscal sphere. After these informal principles are established on the basis of social consensus and agreement, they are transferred into a written legal contract called the “fiscal constitution.” This paper aims to present the normative principles and rules regarding how these fiscal relations can be established and regulated.

Key Words: Fiscal state, fiscal citizenship, fiscal contract, fiscal constitution

JEL Codes: H20, H30, K34

Article Type: Research Article

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

² Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Bilişim Teknolojileri Meslek Yüksekokulu, E-mail: oguzkuyumcu@isparta.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4153-7210

I. GİRİŞ

Toplumsal birliktelik ve bir arada yaşama “devlet” adı verilen bir organizasyonun varlığını zorunlu kılar. Devletin var olabilmesi ve yaşayabilmesi ise “*vergi*” adı verilen zorunlu ödemenin meşru kabul edilmesine ve buna rıza gösterilmesine bağlıdır. Devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişki sadece “*vergi tahsili*”/“*vergi ödeme*” ile açıklanamaz. Mali devlet ve mali yurttaş arasındaki mali ilişkiler çok boyutludur ve bu ilişkilerin doğru dizayn edilmesi gerekir. Bu çalışma söz konusu mali ilişkilerin nasıl tesis ve tanzim edilebileceğine dair normatif ilkeler ve kuralları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

II. MALİ SÖZLEŞME ve MALİ ANAYASA

Mali Devlet ile Mali Yurttaş Arasındaki Bağ ve İlişki

Vatandaşlık hukukunda yurttaşlık “*kişiyi devlete bağlayan hukuki bağ*” olarak tanımlanır. Oysa ister “*jos suli*”, isterse “*jos sanguinis*”³ şeklinde olsun edinilen/kazanılan “*yasal yurttaşlık*” hakkı sonucunda sahip olunan kimlik kartı, devlet ile birey arasında bağlılık oluşturmaya yetmez. Devlet ile yurttaşlar arasında güçlü bir bağ ancak karşılıklı hak ve yetkiler ve sorumlulukların iyi anlaşılması ve doğru bir şekilde dizayn edilmesi ile tesis edilebilir. Bu ideal devlet tasarımı devlet ile yurttaşlar arasındaki mali ilişki için de geçerlidir.

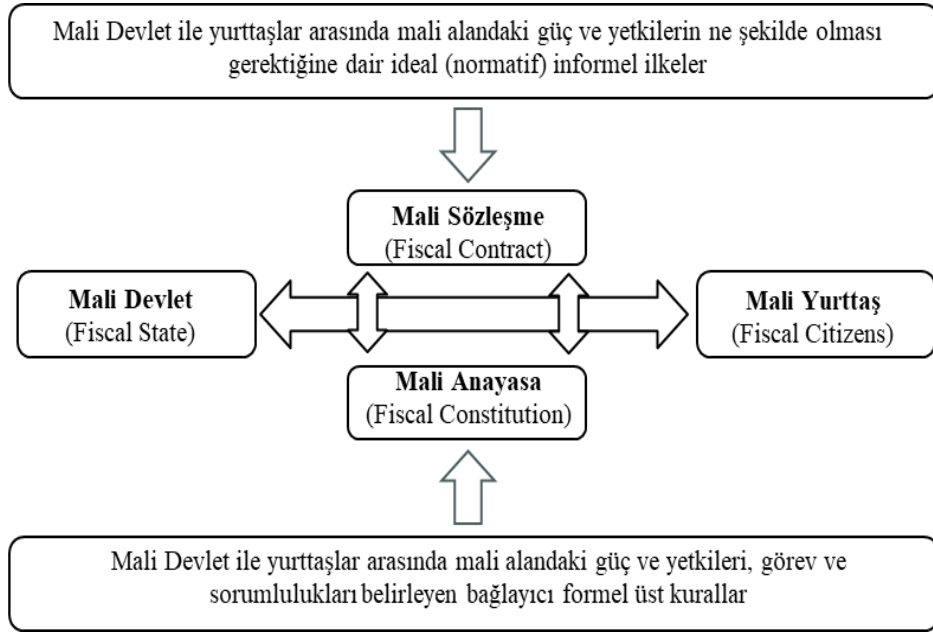
Modern devlet, egemenlik yetkisini büyük ölçüde vergilendirme gücü üzerinden kullanmakta; bu durum, devletin mali kapasitesini siyasal meşruiyetin temel belirleyicilerinden biri hâline getirmektedir. Bu mali kapasite literatürde devlet ile vatandaş arasındaki karşılıklılığa dayalı “mali sözleşme” ve “mali anayasa”nın kurucu unsuru olarak ele alınmaktadır.⁴

Mali devlet ile mali yurttaş arasındaki “mali bağ” ve/ya “mali bağlantı”nın yazılı olmayan kuralları “*mali sözleşme*” olarak adlandırılır. Bu informel kurallar ve kurumlar mali alandaki güç ve yetkilerin, görev ve sorumlulukların nasıl olması gerektiğine dair normatif ilkelerdir. Bu informel ilkeler toplumsal uzlaşma ve toplumsal mutabakat zemininde oluştuktan sonra “*mali anayasa*” adı verilen yazılı bir hukuki sözleşmeye aktarılır (Şekil-1). Yazılı bir mali anayasa normlar hiyerarşisinde en üstte yer alan bağlayıcı üst kurallardır. Deyim yerindeyse mali sözleşme bir “bağ” (halat), mali anayasa ise kolayca açılmaması için sağlamlaştırılmış “*bağlayıcı*” rolü gören bir halat olarak düşünülebilir. Bu halat ne kadar güçlü ise mali devlet ve mali yurttaşlar arasındaki güven tesis edilmiş olur, yurttaşlar devlete olan bağlılıklarını ve aidiyetlerini hissetmiş olurlar (Şekil-2). Mali anayasa bir taraftan “mükellef hakları”nı (geniş anlamda mali yurttaşların haklarını) koruyan, gözeten ve güvence altına alan bir belge; diğer tarafta ise mali devletin mali güç ve yetkilerini belirleyen ve sınırlayan bir hukuki belge olarak kabul edilmelidir.

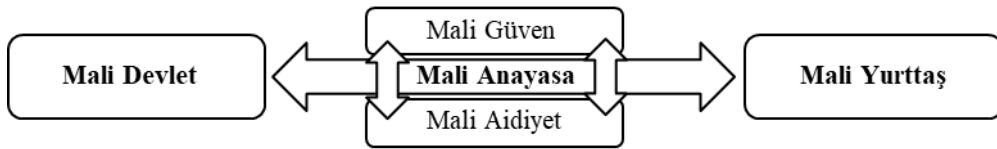
³ Hukuk doktrininde “jos soli”, bir çocuğun yurttaşlık hakkının çocuğun doğduğu yere göre belirlenmesi kuralını; “jos sanguinis” ise çocuğun yurttaşlık hakkının ebeveynlerinin vatandaşlığına göre belirlendiği hukuk kuralını ifade eder.

⁴ Mali sözleşme ve mali anayasa kavramları sosyal sözleşme ve anayasacılık felsefesi temelinde ele alınması gereken kavramlardır. Mali sözleşme ve mali anayasa esasen Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan’ın öncülüğünde gelişme gösteren bir literatürdür. Konu ile ilgili olarak bkz. Brennan ve Buchanan, 1980, 1985; Brennan ve Eusepi, 2005.

Şekil-1: Mali Devlet ile Mali Yurttaş Arasındaki Bağ ve İlişki

Şekil-2: Hukuki Güvenlik İlkesi ve Mali Anayasa Sonucunda Oluşan Mali Güven ve Mali Aidiyet

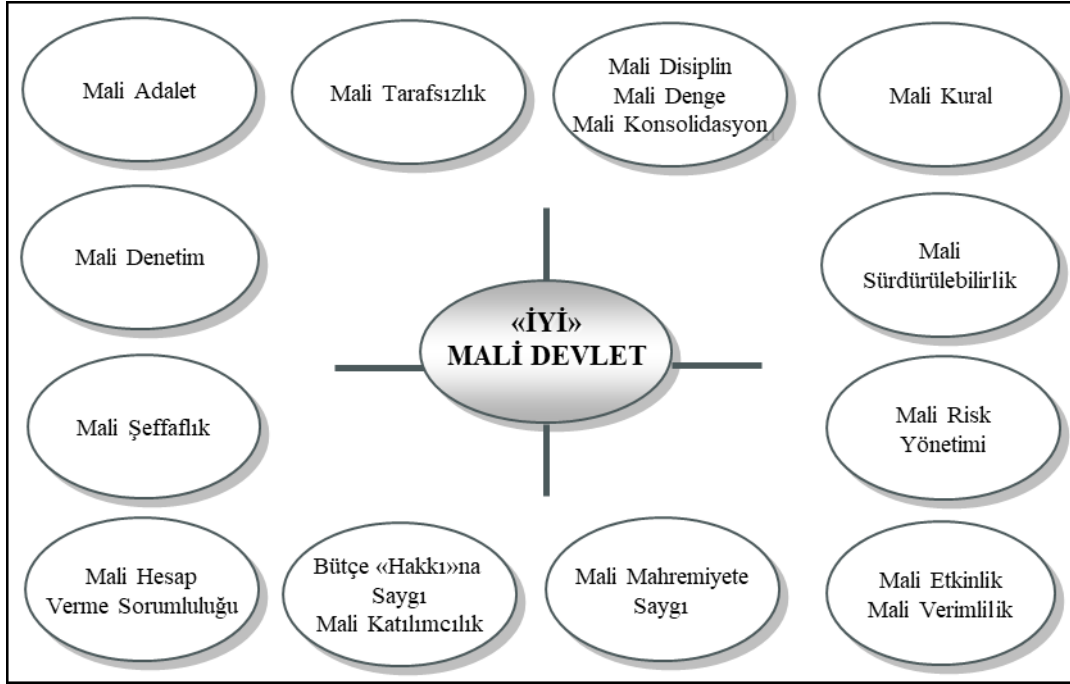
III. İYİ MALİ DEVLET: İLKELER ve KURALLAR

İyi Mali Devlet⁵ genel ifadelerle söyleyecek olursak sadece bütçesini denkleştiren bir muhasebe aygıtı değil; hukuka bağlı, şeffaf, hesap verebilen ve kaynakları toplumsal faydayı maksimize edecek şekilde yöneten bir kamusal organizasyonu ifade etmektedir. İyi bir mali devleti doğru bir şekilde tanımlamak için onun tesis etmeyi sağlayacak ilkeleri ve kuralları tespit etmek önem taşır.

İyi bir mali devlet oluşturmak için hangi ilkeler, kurallar ve kurumlar önem taşır? Söz konusu ilkelerin ve kuralların temelini oluşturan unsurlar ve boyutlar nelerdir? Konuyu geliştirdiğimiz bir şekil üzerinden açıklamaya çalışalım.

⁵ Mali devlet kavramı literatürde ulus devletin inşası sürecinde devletin gelir toplama kapasitesinin artırılmasına dair anlatıları açıklamayı amaçlayan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu konuda bkz. Bonney, 1999; O'Brien and Hunt, 2007; Yun-Casalilla et al. 2012. Vergi devleti kavramı için bkz. Schumpeter, 1918; Aktan, 2021.

Şekil-3: “İyi Mali Devlet” Olmanın Başlıca Unsurları/Boyutları

Kaynak: Yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Şekil-3’de sunulan model, iyi mali yönetimin (fiscal governance) sacayaklarını bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu ilkelerin, birbirinden bağımsız değil, birbirini tamamlayan ve meşruiyeti sağlayan organik bileşenler olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

İyi bir mali devletin oluşturulmasında *Mali Adalet* ilk ve en önemli ilkelerin başında gelir. Zira bir devletin temeli adalettir. İyi bir mali devletin inşası, teknik kurallardan önce etik ve hukuki bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim vatandaşlar kurallara uyma bakımından devletin ödül ya da ceza çerçevesinde adil davranıp davranmadığına göre şekillenen bir hareket alanına yönelmektedir. Bu yönelimin en güçlü belirleyicilerinden birisi devlet ile yurttaş arasında gerçekleşen parasal olayların merkezinde bulunan *Mali Adalet* ilkesidir.

Kamu Maliyesi Teorisi araştırmalarında mali adalet daha ziyade dar anlamda “*vergi adaleti*” kavramı ile ifade edilir. Vergi adaleti ise “yatay adalet” ve “dikey adalet” terimleri ile açıklanır. Devletin vergileme yetkisini kullanırken “ödeme gücü” ilkesini gözetmesi ve kamu harcamalarından sağlanan faydayı adil dağıtması, sistemin ahlâki meşruiyetini sağlamaktadır⁶. Mali adaletin zedelendiği bir yapıda, vergi uyumu azalır ve kayıt dışı ekonomi yaygınlaşır.

Mali adaletin sağlanmasında devlet tüm paydaşlarına eşit mesafede durmalı ve kendisinin ya da organlarının da içinde bulunduğu durumlar da dâhil olmak üzere bitaraf kalmayı başarabilmesi gerekmektedir. Yani adaletin tesisi, devletin harcama ve toplama süreçlerinde *Mali Tarafsızlık* (*fiscal neutrality*) ilkesine sadık kalmasını zorunlu kılmaktadır. Mali tarafsızlık

⁶ Maliye biliminin öncülerinden biri olarak kabul edilen Richard Musgrave (1959), kamu maliyesini normatif bir çerçevede ele almakta ve devletin dağıtım fonksiyonu kapsamında vergilemede ödeme gücü ilkesini, kamu harcamalarında ise gelir ve refah dağılımını düzeltici adaleti temel bir ilke olarak vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda “ahlaki meşruiyet” kavramı doğrudan kavramsallaştırılmamakla birlikte, adalet ve eşitlik ilkelerine dayalı mali düzenin, kamu mali sisteminin normatif meşruiyetini güçlendirdiği yönünde yorumlanmaktadır.

“ayrımcılık yapmama ilkesi” (*non-discrimination principle*), “genellik ilkesi” (*generality principle*) ve “kanun önünde eşitlik ilkesi” (*equality under the law*) adı verilen kuralları kapsar. Mali devletin belirli kişi ve gruplara özel mali ayrıcalıklar (mali imtiyazlar) tanınması bu ilkelerin ihlali anlamına gelir.⁷

Devletin mali araçları politik yandaşlık veya zümresel çıkarlar için bir “silah” veya “ödül” mekanizması olarak kullanması, piyasa bozucu etkiler yaratmanın ötesinde, vatandaşın devlete olan güvenini derinden sarsar. Kamu Tercihi Teorisi⁸ perspektifinden bakıldığında, politikacıların oy maksimizasyonu amacıyla hareket etmeleri ve mali kararları kısa vadeli siyasi çıkarlar (politik yozlaşma) uğruna manipüle etmeleri, mali disiplini ve devletin tarafsızlığını zedelemektedir. Devletin kaynakları dağıtırken “seçici bir babacanlık” (paternalizm) sergileyerek bazı yurttaşları (veya grupları) diğerlerine tercih etmesi, mali sözleşmenin meşruiyetini zayıflatır ve yurttaşlar arasında devlete karşı şüpheli bir yaklaşım doğurur (Guano, 2010). Yurttaşların devlete ve vergi idaresine duyduğu güven, adalet algısı ile doğrudan ilişkilidir; devletin tarafsız, adil ve saygılı bir yaklaşım sergilemesi, vergi kültürünün ve vergiye yönelik olumlu tutumun temel belirleyicisidir. Nitekim Schmidt vd. (2023), mali vatandaşlık kavramını açıklarken, devlet ile yurttaş arasındaki ilişkinin karşılıklılık (reciprocity) ilkesine ve güvene dayalı olması gerektiğini, aksi takdirde mali sözleşmenin işlevsiz hale geleceğini vurgular.

Bu güven ilişkisinin sürdürülebilmesi, devletin *Mali Mahremiyete Saygı* ilkesine sadık kalmasına da bağlıdır. Devlet, vergilendirme yetkisi sayesinde bireylerin ve şirketlerin en özel finansal verilerine erişim hakkına sahiptir; ancak iyi bir mali devlet, bu bilgi asimetrisini bir baskı aracı olarak kullanmaz. Zhang (2025), vergi uyumunu açıklayan güven temelli yaklaşımlar çerçevesinde, mükelleflerin devletle paylaştıkları hassas bilgilerin gizli kalacağına dair duydukları güvenin, doğru beyan davranışını ve gönüllü uyumu teşvik ettiğini belirtmektedir. Tarihsel süreçte, vergi kayıtlarının politik rakiplere karşı bir silah olarak kullanılması girişimi, mali mahremiyetin yasal ve anayasal düzeyde korunmasının gerekliliğini acı bir tecrübe ile ortaya koymuştur (Blum, 2018). Buna ek olarak, vergileme ve mali bilgilere dair verilerin ve politik bir araç olarak kullanılma riski, verilerin şeffaflığı ile mahremiyeti arasındaki dengenin ne kadar hassas olduğunu göstermektedir (Björklund Larsen & Oats, 2023).

Ayrıca iyi mali devlet olma bakımından polis devleti olmamanın ön planda olduğu düşünüldüğünde, vatandaşın vergiye gönüllü uyumu (voluntary compliance) ön plana çıkmaktadır. OECD ve FIIAPP (2015), modern vergi idarelerinin sadece cebri yaptırımlara ve

⁷ Hukuk teorisi ve felsefesinde kanun önünde eşitlik ve genellik ilkesine vurgu yapan düşünürlerin başında Friedrich A. von Hayek gelir. Hayek toplumda hiçbir kişiye ve gruba özel ayrıcalıklar sağlanmaması gerektiğine vurgu yaparak formel kuralların (resmi hukuk kurallarının) genel ve soyut olması ve aynı zamanda önceden bilinmesi, açık ve kesin olmasının altını özenle çizmektedir. Bkz. Hayek, 1944. Kamu maliyesinde bu ilkeyi en güçlü ve ısrarlı bir şekilde savunanların başında ise Hayek gibi Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılan Buchanan gelir. James M. Buchanan’ın konuyla ilgili şu iki çalışmasına müracaat edilebilir: Buchanan, 1993; Buchanan ve Congleton, 1998.

⁸ Kamu Tercihi Teorisi, siyasal karar alma süreçlerini bireylerin rasyonel çıkar maksimizasyonu çerçevesinde analiz eden bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre politikacılar, bürokratlar ve çıkar grupları kamu yararını maksimize eden tarafsız aktörler değil; oy, bütçe, yetki ve rant elde etmeyi amaçlayan iktisadi aktörlerdir. Kamu tercihi iktisatçıları mali kararların politik rant kollama faaliyetlerine ve kısa vadeli seçim kaygılarına tabi olmasının, kamu kaynaklarının etkin ve tarafsız kullanımını zayıflatıldığını ve mali disiplin üzerinde bozucu etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede kamu mali araçlarının politik ödül veya yaptırım mekanizması olarak kullanılması, devlet–vatandaş arasındaki güven ilişkisini aşındıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

polis devleti yöntemlerine dayanmak yerine, vergi eğitimi ve bilgilendirme stratejileriyle mali yurttaşlık bilincini güçlendirerek gönüllü uyumu artırmayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Devlet, mali mahremiyete saygı duyma sürecini uygularken, diğer vergi mükelleflerinin çıkarlarını koruyacak şekilde şeffaflık (disclosure) ve mahremiyet (privacy) dengesini demokratik değerler çerçevesinde kurmalıdır.

Mali Mimarının Omurgası: Disiplin, Kural ve Denetim

Etik temeller üzerine inşa edilen bir sistemin sürdürülebilirliği, katı teknik kurallara ve disipline bağlıdır. Mali disiplin, mali denge, mali konsolidasyon gibi ilkeler mali mimarının omurgasını teşkil eder.

Mali Disiplin (Fiscal Discipline) özellikle Kamu Tercihi (Public Choice) araştırma programının gelişmesiyle *Kamu Maliyesi* literatüründe önem kazanmış bir kavramdır.⁹ Mali disiplin ihtiyatlı ve sorumlu devlet harcamaları ve bütçe politikalarının sürdürülmesi uygulamasına atıfta bulunan bir terimdir. Mali disiplin ve mali sorumluluk ahlâkı harcamaları kontrol etmeyi, bütçe açıklarını azaltmayı ve kamu maliyesinin uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamayı ifade eder. Bu ilke bireylerin gündelik yaşamda takip etmeleri gereken “ayağını yorganına göre uzat” kuralının mali devlet için de geçerli olması gerektiğini savunan bir ilkedir. Mali devlet yurttaşlardan topladığı vergileri dikkatle ve özenle harcamalı; teknik ifadeyle kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki dengeyi mutlaka korumalı; ikisi arasındaki dengesizlik (mali açık) durumundan uzak durmalıdır. Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki katı bir denklik (denk bütçe) olmasa da en azından sürdürülebilir bir mali açık kuralının önceden tespit edilmesi mali dengeyi korur ve gözetir. Mali disiplin ve mali dengenin bir başka boyutu da mali konsolidasyondur. *Mali Konsolidasyon (Fiscal Consolidation)* merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin borç birikimini azaltmak ve bütçe açıklarını en aza indirmek için uyguladıkları politikaları ifade eder.

Öte yandan mali disiplin ve mali denge popülist politikaların yarattığı “*mali yanılsama*”ya karşı oluşturulan en güçlü kalkanlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Kısa vadeli politik çıkarlar uğruna bütçe açıklarının kronikleştirilmesi, uzun vadede enflasyonist baskılara ve borç krizlerine yol açmaktadır. Mali yanılsama (fiscal illusion)¹⁰ hipotezine göre, karmaşık vergi yapıları ve şeffaf olmayan harcamalar, seçmenlerin kamu hizmetlerinin maliyetini olduğundan düşük algılamasına neden olarak aşırı harcama talebi yaratmaktadır. Bu nedenle disiplin, anlık bir tercih değil, sürekli bir yönetim felsefesi olmalıdır. Politikacılar, oy maksimizasyonu amacıyla maliyetleri gizleyen dolaylı vergiler veya borçlanma gibi yöntemlere başvurarak mali yanılsamayı bir araç olarak kullanabilmektedir; bu durum ise mali disiplini zedeleyen en önemli faktörlerdendir. Bu nedenle mali disiplinin siyasi iradenin inisiyatifine bırakılması risk oluşturmaktadır. Kydland ve Prescott’un (1977) “*zaman tutarsızlığı*”¹¹ (time inconsistency) problemine çözüm olarak sunduğu *Mali Kural* uygulamaları, bu noktada devreye girmektedir.

⁹ Kamu maliyesi ve kamu tercihi disiplinleri içerisinde mali disiplin, bütçe disiplini, mali sorumluluk ahlâkı, mali kurallar ve saire terminolojiyi içeren devasa bir teorik, analitik, ampirik, tarihsel vs. literatür bulunmaktadır.

¹⁰ Mali yanılsama teorisi konusunda öncü çalışmalar Puviani ve Buchanan’a aittir. Bkz. Puviani, 1903; Buchanan, 1967, 1993.

¹¹ Zaman tutarsızlığı (time inconsistency), politika yapıcıların başlangıçta optimal görünen politikaları, uygulama aşamasında kısa vadeli teşvikler nedeniyle değiştirmesi sonucunda ortaya çıkan güvenilirlik sorununu ifade etmektedir. Kydland ve Prescott (1977), bu sorunun takdire dayalı politikalar yerine bağlayıcı kuralların tercih edilmesini gerektirdiğini ileri sürmektedir.

Borç stokunun milli gelire oranı veya bütçe açığı tavanları gibi sayısal kısıtlar, maliye politikasını keyfiyetten kurtararak piyasalara ve topluma “çıpa” görevi görmektedir.¹²

Kuralların varlığı, tek başına yeterli değildir ve bu nedenle kurallara uyulup uyulmadığının denetlenmesi gerekmektedir. *Mali Denetim*, devletin mali faaliyetlerinin hukuka uygunluğunu (uygunluk denetimi) ve kaynakların yerinde kullanılıp kullanılmadığını (performans denetimi) teyit eden bir mekanizmadır. Mali denetimin sadece teknik bir süreç olmadığını, “İyi Yönetim” (Good Governance) ilkeleri çerçevesinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve adaletin sağlanması için vatandaşın devleti denetlediği bir “dış denetim” mekanizması olduğunu anlamak fevkalade önemlidir. Bağımsız yüksek denetim organlarının (Sayıştay vb.) varlığı, yürütme organının mali gücünü yasama adına frenleyen ve dengeleyen en kritik mekanizmalardan biridir. Bu denetim mekanizmaları mali uyumsuzlukları tespit ederek politika yapıcılara geri bildirim sağlar ve mali sistemin güvenilirliğini artırır (Björklund Larsen & Oats, 2023).

Katılım, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

İyi Mali Devlet, kapalı kapılar ardında karar alan teknokratik bir yapı değil, demokratik bir organizmadır. Tarihsel olarak 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'dan günümüze uzanan süreçte *Bütçe Hakkı*, halkın rızası olmadan vergi alınamayacağını ve harcama yapılamayacağını tescillemektedir. Bu belgeyle birlikte, “Temsil Olmadan Vergileme Olmaz” (No Taxation Without Representation) ilkesi, vatandaşların devlet yönetimini denetleme ve yönetime katılma hakkının temel argümanlarından biri haline gelmiştir. Modern dünyada bu hak, *Katılımcı Bütçeleme*¹³ pratikleriyle evrilmiştir. Vatandaşlar ile sivil toplumun bütçe önceliklerinin belirlenmesi sürecine dâhil olması, kaynak tahsisinde etkinliği artırırken demokratik temsiliyeti güçlendirmektedir. Schmidt vd. (2023), siyasi katılımın mali değişimin karşılıklılığını artırdığını; vatandaşların sadece vergi ödeyen değil, vergi toplama ve kullanma süreçlerini oyları ve katılımlarıyla etkileyen aktörler olduğunu vurgular.

Katılımın ve denetimin ön koşulu ise *Mali Şeffaflık (Fiscal Transparency)* ilkesidir. Şeffaflık, sadece teknik bir veri paylaşımı değil, demokratik mali yönetimin temel bir gerekliliğidir; zira şeffaflık, eşitsizliğin meşru bir temele dayanıp dayanmadığının halk tarafından görülmesini sağlamaktadır. Şeffaflığın olmadığı yerde yolsuzluk riski artar ve mali riskler gizlenir.

Şeffaflık da tek başına yeterli değildir ve *Mali Hesap Verme Sorumluluğu* ile desteklenmektedir. Kamu yöneticilerinin sadece harcadıkları paranın hesabını değil, elde ettikleri (veya edemedikleri) sonuçların hesabını vermesi, modern kamu yönetiminin gereğidir (Kuyumcu, 2024). Hesap verebilirlik ilişkisi; karar vericinin açıklama yükümlülüğünü, hesap soranın sorgulama yeteneğini ve performansın ödül/ceza sistemine bağlanmasını içerir. Vatandaşın bu “dış denetim” gücü, yasama, yürütme ve yargıdan oluşan devletin iç denetim mekanizmaları kadar hayati bir öneme sahiptir ve demokrasinin sağlıklı işlemesi için vazgeçilmez bir unsurdur.

¹² Mali kurallar (fiscal rules) konusunda devasa bir literatür oluşmuştur. Bu konuda Türkçe’de kapsamlı bir çalışma için bkz. Aktan, vd. 2010.

¹³ Katılımcı bütçeleme, sade ya da sıradan yurttaşlara sahiplik ve kontrol duygusu kazandırılmalarına olanak tanıyan bir müzakereci demokrasi (deliberative democracy) uygulamasıdır. Yurttaşlar demokratik müzakere ve karar alma süreciyle belediyeler ve diğer kamu kurumlarında kamu bütçesinin bir bölümünün nasıl tahsis edileceğine dair karar verme sürecine dahil olurlar.

Geleceği Yönetmek: Sürdürülebilirlik, Risk ve Verimlilik

Küresel ekonomik krizler ve pandemi süreçleri, mali devlet anlayışına yeni ve stratejik boyutlar eklemiştir. Artık devletten beklenen sadece bugünün bütçesini yönetmesi değil, geleceğin risklerini de yönetmesidir. Bu bağlamda *Mali Sürdürülebilirlik (Fiscal Sustainability)* kavramı ortaya çıkmaktadır (Burnside, 2005; Minarik, 2024) ve bu kavram nesiller arası adaletin bir yansımasıdır (OECD/FIIAPP, 2015). Devletin bugünkü refahı artırmak uğruna gelecek nesillere ödenemez bir borç yükü bırakmaması gerekir. Avrupa Komisyonu'nun sürdürülebilirlik raporlarında vurguladığı gibi, demografik değişimler ve sosyal güvenlik açıkları dikkate alınarak uzun vadeli projeksiyonlar yapılmalıdır.

Mali sürdürülebilirliğin en büyük tehdidi ise beklenmedik şoklardır ve bu kapsamda önem kazanan *Mali Risk Yönetimi (Fiscal Risk Management)*¹⁴ hazine garantileri ve Kamu-Özel İş birliği (KÖİ) projelerinden doğan koşullu yükümlülükler gibi “bilanço dışı” risklerin izlenmesini içermektedir. Şeffaf olmayan mali süreçler ve gizlenen maliyetler, mali yanılısına yaratarak kamu harcamalarının olduğundan daha düşük algılanmasına ve bütçe disiplininin bozulmasına yol açabilir. İyi mali devlet, bu riskleri gizleyen değil, vatandaşlarına karşı şeffaf bir şekilde yöneten devlettir; zira şeffaflık eksikliği, vergi mükelleflerinin devlete olan güvenini sarsarak vergi uyumunu azaltmaktadır. *Mali Stres (Fiscal Stress)*, *Mali Gerilim (Fiscal Tension)*, *Mali Kriz (Fiscal Crisis)* ve daha ileri bir aşama olan *Mali Buhran (Fiscal Depression)* gibi anomaliler kamu maliyesinin dengelerini alt üst eder, böylece *Mali Sağlık (Fiscal Health)* bozulmuş olur.

Son olarak, kıt kaynakların yönetiminde *Mali Etkinlik (Fiscal Efficiency)* hayati önem taşımaktadır. Mali etkinlik ya da mali verimlilik ilkesi kaynakların israf edilmeden, en düşük maliyetle en yüksek toplumsal faydayı üretecek şekilde kullanılması, vatandaşın ödediği vergiye duyduğu saygının karşılığıdır. Nitekim yapılan araştırmalar, kamu harcamalarında israf ve savurganlık olduğu algısının, vatandaşların vergiye karşı tutumunu doğrudan ve olumsuz etkilediğini, buna karşılık vergilerin kamu hizmeti olarak geri döndüğüne dair inancın güveni artırdığını göstermektedir.

Sonuç olarak Şekil-2’de özetlenen “İyi Mali Devlet” modeli; hukuki belirlilikten uzak, keyfi ve savurgan bir “Leviathan¹⁵” yerine; kurallara bağlı, şeffaf, vatandaşın katılımına açık ve geleceği öngören bir mali yapıyı temsil etmektedir. Bu unsurların herhangi birindeki zafiyet (örneğin şeffaflığın olmaması veya mali disiplinin bozulması), diğer tüm sütunları da zayıflatarak sistemin bütününe zarar verir. Dolayısıyla iyi mali yönetim, teknik bir optimizasyon mekanizması olmanın ötesinde, devlet ile toplum arasındaki güven sözleşmesinin yenilenmesini ve kavramlar arası uyum sürecini içeren devamlı bir döngüyü temsil etmektedir.

İyi mali devlet tek başına bir anlam ifade etmemekte bunun iyi mali yurttaş ile desteklenmesi gerekmektedir.

¹⁴ Kamu maliyesinde mali risk yönetimi konusunda bkz. Minarik, 2024; IMF, 2016; OECD, 2014; Moretti, 2021.

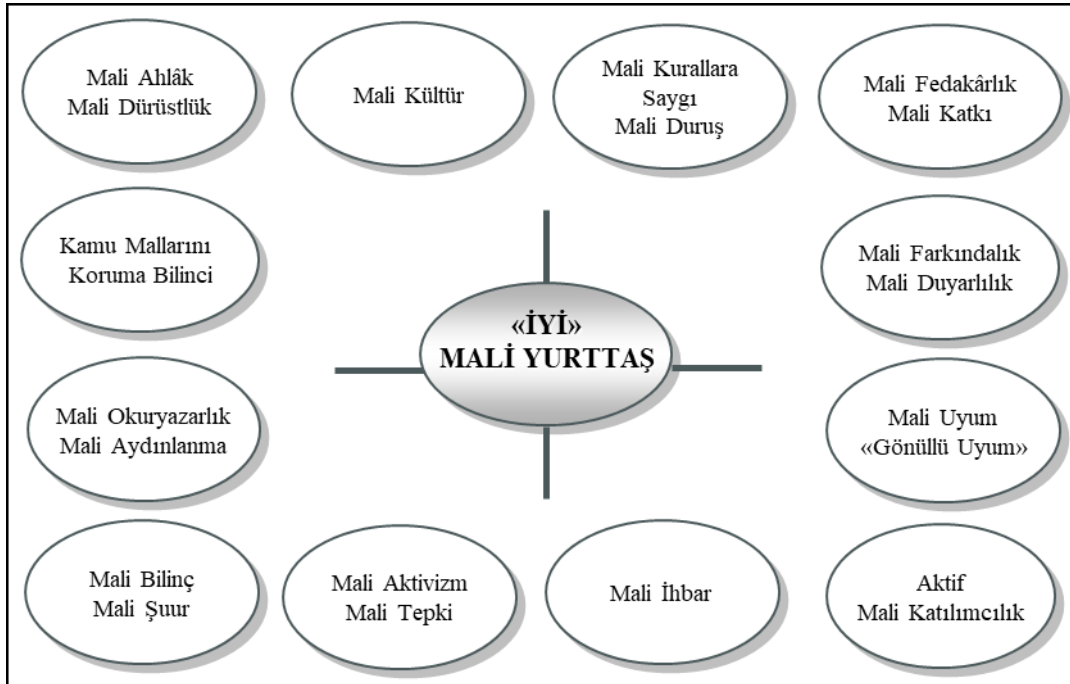
¹⁵ Leviathan devlet, kamu tercihi ve anayasal iktisat literatüründe, devletin mali yetkilerini kendi çıkarları doğrultusunda genişleten; vergi ve harcama kararlarında toplumsal refah yerine siyasal ve bürokratik çıkarları önceleyen bir yapıyı ifade etmektedir. Bkz. Brennan ve Buchanan, 1980.

IV. İYİ MALİ YURTTAŞ: İLKELER ve KURALLAR

Giriş kısmında ifade ettiğimiz üzere kamu maliyesi tek taraflı bir mekanizma olarak düşünülemez. Kamu harcamalarının karşılığı kamu gelirleridir. Eğer mali devletten söz ediliyorsa bunun tam karşında duran büyük sütun mali yurttaşlıktır. İncelenen konu “*mali yurttaş-mali devlet*” ilişkisidir (OECD, 2010). Peki iyi bir mali yurttaşlığın tesis edilebilmesi için hangi ilkeler ve kurallar önemlidir? Bir önceki bölümde yaptığımız gibi burada da iyi mali yurttaşlık modelinde yer alması gereken unsurları ele alıp açıklamaya çalışacağız (Şekil 4).

Şekil 4’te bulunan unsurlar incelendiğinde “İyi mali yurttaş” tanımının, vergi ödeme davranışını tek başına açıklayan dar bir normatif çağrıdan öte, etik erdemlerin, bilişsel yetkinliğin ve kolektif eylemin kesişiminde ortaya çıkan bütüncül bir vatandaşlık biçimi olduğu görülmektedir. Mali yurttaşlığı sadece bir vergi uyumu davranışı olarak değil; vatandaşların devlete ve birbirlerine karşı geliştirdikleri davranışlar (behavior), tutumlar (attitude) ve kimlik tanımlamaları (identification) bütünü olarak ele almak önemlidir (Schmidt vd. 2023; Mehrotra, 2015).

Şekil-4: Mali Erdemler: “İyi Mali Yurttaş” Olmanın Başlıca Unsurları/Boyutları

Kaynak: Yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Mali Erdemler: Normatif–Etik Temel

Mali Erdemler (Fiscal Virtues) iyi mali yurttaşlığın normatif ve etik temelini oluşturarak bireyin mali davranışlarını yalnızca hukuki zorunluluklar çerçevesinde değil, aynı zamanda ahlâki bir sorumluluk alanı içinde şekillendirmektedir. Bu bağlamda mali ahlâk, mali dürüstlük, mali kültür, mali kurallara saygı, mali fedakârlık ve kamu mallarını koruma bilinci; mali yurttaşlığın içsel motivasyonlarını belirleyen ve bireyin kamusal alandaki mali rolünü anlamlandıran temel erdemler olarak öne çıkmaktadır. Bu erdemler, bireysel çıkar ile toplumsal fayda arasındaki gerilimi dengeleyen ahlâki bir pusula işlevi görmek ve mali yükümlülükleri

salt yasal bir zorunluluktan çıkararak meşruiyeti içselleştirilmiş bir yurttaşlık pratiğine dönüştürmektedir.

Bu çerçevenin merkezinde yer alan *Mali Dürüstlük (Fiscal Integrity)* bireyin mali yükümlülüklerini bilinçli ve doğru biçimde yerine getirmesini ifade etmekte; yanlış beyan, vergi kaçırma ve hile gibi davranışlardan kaçınmayı içselleştirilmiş bir norm haline getirmektedir. Mali dürüstlük, dışsal denetim mekanizmalarına dayalı bir uyumdan ziyade, bireyin kendi vicdani değerlendirmesiyle şekillenen bir davranış biçimidir. Torgler (2007), bireylerin vergiye gönüllü uyumunun, sadece yasal korkuya değil, büyük ölçüde içsel ahlâki motivasyonlara ve devlete/vergi idaresine duyulan güvene dayandığını belirtmektedir. Vergi uyumunun yalnızca cezai yaptırımlarla sağlanmaya çalışıldığı durumlarda mali sistemin başarısı sınırlı kalmakta; buna karşılık vergi ahlâkının ve dürüstlüğün yaygın olduğu toplumlarda vergi kültürü güçlenmekte ve idari denetim ihtiyacı doğal bir dengeye ulaşmaktadır.

Mali dürüstlüğün toplumsal düzeyde süreklilik kazanabilmesi *Mali Kültür (Fiscal Culture)* veya daha dar anlamda *Vergi Kültürü (Tax Culture)* kavramı ile açıklanabilir.¹⁶ Mali kültür, bireylerin vergiyi kamusal yaşamın olağan ve meşru bir unsuru olarak algılamalarını, mali yükümlülükleri vatandaşlık kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görmelerini ifade etmektedir. Bu kültür, bireysel deneyimlerin ötesinde, kuşaklar arası aktarımla şekillenen kolektif bir bilinci temsil etmektedir. Bu yönüyle mali kültür, mali erdemlerin toplumsal bellekte yerleşmesini sağlayan taşıyıcı bir yapı işlevi görmektedir.

Mali kültürün kurumsal düzlemde karşılık bulabilmesi ise *Mali Kurallara Saygı* ilkesine bağlıdır. Mali kurallara saygı, bireyin yalnızca yaptırım korkusuyla değil, kuralların meşruiyetine duyduğu inançla hareket etmesini ifade etmektedir. *Mali Duruş (Fiscal Stance)* olarak da ifade edebileceğimiz bu ilke, hukuki itaatin ahlâki bir temele dayanmasını sağlamaktadır. Tyler'ın (2006) meşruiyet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin kurumları adil ve uygun buldukları durumlarda kurallara uyma eğilimleri, cezalandırılma korkusundan ziyade içsel bir yükümlülük duygusuyla daha yüksek olmaktadır. Benzer şekilde, vergi idaresine duyulan güvenin ve algılanan adaletin yüksek olduğu ortamlarda gönüllü uyum artmakta; kural ihlalleri ise ahlâki açıdan meşrulaştırılmaz hale gelmektedir.

Bu normatif yapının bir diğer tamamlayıcı unsuru *Mali Fedakârlık (Fiscal Sacrifice)* kavramıdır. Mali yükümlülük olarak vergileme mali yurttaş için özünde bir “külfet”tir; fakat vergi ödeyen bireyler kamu hizmetlerinden sağladıkları faydayı dikkate alarak bunu bir külfet olarak değerlendirmemeleri önemlidir. Bu çerçevede *Mali Katkı* bedavacılık (free rider) güdüsü takip edilerek değil sorumluluk ahlâkı ile anlaşılabilir bir kavramdır. Mali yurttaş deyim yerindeyse iyi günlerde değil, kötü günlerde de yaşadığı toplumun karşılaştığı sorunlara fedakârlık yaparak katkı sunan bir bireydir. Doğal afetler (deprem, sel vb.), savaşlar, ciddi ekonomik buhranlar ortaya çıktığında yurttaş güçlü mali aidiyet duyguları ile devletinin yanında olur.

Vergi ödemek medeni bir toplumun üyesi olmanın bedelidir ve bu karşılık özellikle kriz anlarında “ortak fedakârlık” olarak toplumsal dayanışmanın somut bir göstergesine dönüşür. Vergileme kamu yararı için talep edilen “zorunlu fedakârlık” (required sacrifice) olarak

¹⁶ Mali kültür/vergi kültürü konusunda bkz. Chuenjit, 2014; Nerré, 2006, 2008; OECD/FIIAPP, 2015.

tanımlanmakla birlikte, bu fedakârlığın toplumsal meşruiyetinin ancak gönüllülük ve adalet algısıyla güçlenebileceği önemlidir (Morris, 2020; Kirchler, vd. 2008). Bu bağlamda mali gönüllülük, bireyin mali yükümlülükleri bir zorunluluk olarak değil, kamusal sorumluluk olarak içselleştirmesini sağlamaktadır.

Mali erdemler bütününe kamusal alandaki en somut yansıması ise *Kamu Mallarını Koruma Bilinci* sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bilinç, israf, yolsuzluk ve kamu kaynaklarının kötüye kullanımına karşı duyarlılığı da beraberinde getirmektedir. Nitekim vatandaşların kamu harcamalarında kamu kaynaklarının etkin olmayan kullanımı, harcama disiplinsizliği ve mali sürdürülebilirlik risklerinin olduğu algısı, vergiye karşı tutumlarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. “Kamu malını koruma” önem anlamında “kamu malına zarar vermeme” eyleminden daha ileri bir aşamadır. Bir birey devlet malına zarar vermemeyi ahlâki bir değer olarak benimsemiş olabilir ve bu yüksek bir *mali erdem* olarak kabul edilir. Ancak bireyin kendisinin ve/ya aile üyelerinin kamu mallarına zarar vermekten uzak olması dışında başkalarının kamu malına verdiği zarar karşısında da duyarlı olması ve yerine göre müdâhil olması önemlidir. Burada karşımıza *Mali İhbar (Fiscal Whistleblowing)* olarak adlandırdığımız bir başka kavram çıkmaktadır. *Mali ihbar* olarak adlandırdığımız bu terimi de bir sonraki başlık içerisinde mali duyarlılık ile birlikte ele almış olacağız.

Yukarıda sayılan mali erdemler üzerine kurulan bu normatif omurga, mali bilinç ve mali katılım boyutlarının inşa edilebilmesi için vazgeçilmez bir başlangıç noktasıdır.

Mali Bilinç: Bilişsel–Farkındalık Temeli

Mali Bilinç (Fiscal Consciousness) iyi mali yurttaşlığın bilişsel ve farkındalığa dayalı temelini oluşturarak, mali erdemlerin anlamlandırılmasını ve rasyonel bir zemine oturtulmasını sağlamaktadır.¹⁷ Mali erdemler bireyin “nasıl bir mali yurttaş olmalıyım?” sorusuna normatif bir yanıt sunarken; mali bilinç, “neye, neden ve nasıl katkı sunduğunu biliyor muyum?” sorusunu merkeze alarak bu normatif yönelimi bilgi temelli bir davranış setine dönüştürmektedir. Bu yönüyle mali bilinç, erdemlerin soyut bir ahlâki çağrı olmaktan çıkarak kamusal alanda tutarlı ve sürdürülebilir pratiklere dönüşmesini mümkün kılan bilişsel bir ara katman işlevi görmektedir.

Mali bilincin temel bileşenlerinden biri *Mali Okuryazarlık (Fiscal Literacy)* olarak ifade edilebilir. Mali okuryazarlık, bireyin bütçe, vergi, kamu harcamaları ve kamu borcu arasındaki ilişkileri anlayabilme; mali kararların kısa ve uzun vadeli sonuçlarını değerlendirebilme kapasitesini ifade etmektedir.¹⁸ Bu kavram, bireyin yalnızca kendi mali durumuna ilişkin bilinç geliştirmesini değil, aynı zamanda kamusal mali tercihleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilmesini de mümkün kılmaktadır. Mali okuryazarlık, yalnızca vergi toplamayı

¹⁷ Burada kullandığımız “mali bilinç” kavramı yerine “mali şuur” ya da “mali idrak” gibi terimler de kullanılabilir. Literatürde yaygın olarak kullanılan “vergi bilinci” (tax consciousness), “vergi farkındalığı” (tax awareness), “vergi eğitimi” (tax education), “vergi mükelleflerinin eğitimi” (taxpayers education), “vergileme konusunda bilgi” (knowledge of taxation) “vergi aydınlanması” (tax enlightenment) terimleri esasen Mali Bilinç (Mali Şuur) kavramının alt unsurlarıdır. 1940 yılında yayınlanan bir makale tüm bu terimlere değinmektedir. Bkz. Buehler, 1940.

¹⁸ Mali okuryazarlık kavramını “*finansal okuryazarlık*” (financial literacy) terimi ile karıştırmamak gerekir. Finansal okuryazarlığın teknik anlamda para, kredi, yatırımlar ve benzeri konularda yeterli bilgiye sahip olma yetkinliğini ifade eder. Mali okuryazarlık ise yurttaşların kamu maliyesine ilişkin temel göstergeleri (kamu harcamaları, vergi, borç, bütçe verileri vs.) anlama ve yorumlama becerisi ve yetkinliğidir. Bkz. Kuyumcu, 2018.

artırmayı hedefleyen bir araç değil, vergi uyumunu vatandaşlık ve kolektif sorumlulukla ilişkilendirerek mali yurttaşlığın inşasına katkı sağlayan temel bir yetkinliktir.

Mali okuryazarlık, mali bilincin teknik boyutunu oluştururken; *mali bilinç (mali şuur)* ya da daha dar anlamda *Vergi Bilinci*, bu teknik bilginin normatif ve kamusal bir anlam kazanmasını sağlamaktadır. Vergi bilinci, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından verginin önemini kavrayan toplum üyelerinin vergi ile ilgili ödev ve sorumluluklarını yerine getirmedeki isteklilik düzeyi olarak tanımlanmaktadır.

Mali şuur, bireyin vergiyi yalnızca bireysel bir maliyet unsuru olarak değil, kamusal hizmetlerin finansmanına yönelik kolektif bir katkı olarak algılamasını ifade etmektedir. Güçlü bir “*vergi algılaması*” (*tax perception*) netice olarak “*mutlu vergileme*” (*happy taxation*) adı verilebilecek bir gönüllü ödemeyi ve “*vergi sadakatı*”ni (*tax loyalty*) teşvik etmektedir (Brockmann vd. 2016; Kuyumcu, 2025).

Vergilerin meşruiyeti ve mükelleflerin uyumu, ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri döndüğü algısıyla güçlenmektedir. Vergi bilincinin zayıf olduğu durumlarda ise vergi, vatandaş nezdinde harcanabilir geliri azaltan bir yük olarak algılanmakta ve bu algı, vergiye gönüllü uyumu zedeleyerek vergiden kaçınma veya vergi kaçırma eğilimlerini artırmaktadır.

Mali bilincin üçüncü ve tamamlayıcı unsuru ise *Mali Farkındalık (Fiscal Awareness)* olarak ifade edilebilir. Mali farkındalık ya da bir başka ifadeyle mali duyarlılık, bireyin mali sistemde ortaya çıkan israf, yolsuzluk, verimsizlik ve kaynak tahsisindeki adaletsizliklere karşı farkındalık geliştirmesini ve bu durumlara kayıtsız kalmamasını ifade eder. Bu duyarlılık, mali okuryazarlık ve mali şuurun davranışa en yakın yansımasıdır. Sağlıklı bir demokrasi için vatandaşın sadece seçmen olarak değil, vergi veren bir paydaş olarak idareden hesap sorma gücünü kullanması ve yolsuzlukla mücadelede aktif rol alması önemlidir. Bu bağlamda mali duyarlılık, mali yurttaşlığın pasif bilgi düzeyinden aktif farkındalık ve denetim düzeyine geçişini sağlayan kritik bir eşiktir (Öksüz vd., 2025; Zhang, 2025). Mali duyarlılığın gelişmediği ve vatandaşın denetim rolünü üstlenmediği toplumlarda, yolsuzluk ve israf sıradanlaşma riski taşımakta; kamu kaynaklarının etkin kullanılmaması gerekli toplumsal tepkiyi üretmemektedir.

Bu bağlamda mali bilinç, yalnızca bireysel bilgi birikimini değil, aynı zamanda eleştirel bir kamusal farkındalığı da içermektedir. Birey, mali okuryazarlık sayesinde sistemi anlayabilmekte; mali şuur aracılığıyla bu sistemi kamusal bir bağlama yerleştirmekte; mali duyarlılık yoluyla ise sistemdeki aksaklıklara karşı normatif bir tutum geliştirmektedir. Böylece mali bilinç, mali erdemlerle mali katılım arasında kurucu bir köprü işlevi görmektedir. Erdemler, bilinç yoluyla rasyonelleşmekte; bilinç ise katılım kanalları aracılığıyla kurumsal etki üretmektedir. Sonuç olarak mali bilinç, iyi mali yurttaşlığın yalnızca “iyi niyetli” değil, aynı zamanda “bilgili ve farkında” bir yurttaş profili üzerine inşa edilmesini sağlamaktadır. Bilgiyle desteklenmeyen erdemler kırılğan, farkındalıkla bütünleşmeyen katılım ise yüzeysel kalmaktadır. Bu nedenle mali bilinç, mali yurttaşlığın sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir bilişsel altyapı sunmakta ve mali katılımın nitelikli biçimde ortaya çıkmasının ön koşulunu oluşturmaktadır.

Mali Katılım: Davranışsal–Demokratik Boyut

Mali Katılım (Fiscal Participation) mali yurttaşların (bireyler, sivil toplum örgütleri, topluluk grupları, iş örgütleri, akademisyenler ve diğer devlet dışı aktörler dâhil) mali politika tasarımı ve uygulaması konusunda kamu otoriteleriyle doğrudan etkileşim kurmasının çeşitli yollarını ifade eder (Petrie, 2017). Mali katılım iyi mali yurttaşlığın davranışsal ve demokratik boyutunu oluşturarak, mali erdemlerin ve mali bilincin kamusal alanda somut eylemlere dönüşmesini sağlamaktadır. Nitekim bu boyut, vatandaşlığın pasif bir statüden çıkarak haklar ve yükümlülükler ekseninde aktif bir pratiğe (davranışsal vatandaşlık) dönüşmesini temsil etmektedir (Schmidt vd., 2023). Bu boyut ayrıca bireyin mali sisteme ilişkin değerlerini ve bilgisini yalnızca kişisel bir tutum olarak muhafaza etmekle yetinmeyip, bunları hesap sorma, denetleme ve karar süreçlerine katılma biçiminde kamusal alana taşımalarını ifade etmektedir. Dolayısıyla mali katılım, mali yurttaşlığın görünür ve dönüştürücü yüzü olup, demokratik mali yönetişimin işlerliğini belirleyen ve vatandaşın sadece bir fon sağlayıcı değil aynı zamanda mali politika sürecine etki eden bir aktör olarak konumlandığı temel bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Zhang, 2025).

Mali katılımın bir diğer boyutu *Aktif (Etkin) Mali Katılımcılık* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, yurttaşların bütçe süreçlerine, mali karar alma mekanizmalarına ve danışma platformlarına doğrudan veya dolaylı biçimde katılmalarını ifade eder; nitekim katılımcı bütçeleme yaklaşımı, bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin bütçe kaynaklarının planlanması ve kullanılması sürecine katılma hakkına sahip olmalarını sağlar. OECD ve FIIAPP (2015) raporunda belirtildiği üzere, vatandaşların vergi gelirlerinin kullanımıyla ilgili tartışmalara katılması için güçlendirilmesi, mali katılımın temel hedeflerinden biridir; bu durum yalnızca demokratik meşruiyeti artırmakla kalmaz, aynı zamanda kamu harcamalarının etkinliğini ve toplumsal kabulünü güçlendirir. Aktif mali katılım, yurttaş pasif bir vergi ödeyicisinden, mali tercihlerin şekillenmesinde söz sahibi olan bir ortağa ve "davranışsal yurttaşlık" sergileyen bir kamusal aktöre dönüştürmektedir (Sandu, 2022; Schmidt vd., 2023).

Mali katılımın merkezinde, *Mali Aktivizm (Fiscal Activism)* ya da *Mali Tepki (Fiscal Reaction)* olarak da nitelendirilebilecek olan *Hesap Sorma Bilinci* ve vatandaşın devlet yönetimini denetleme gücü yer almaktadır. *Mali Sorumluluk Ahlakı (Fiscal Responsibility Ethics)* yurttaşın kamu gelirlerinin toplanması ve harcanmasına ilişkin süreçleri izleme, sorgulama ve gerektiğinde eleştirme kapasitesini kullanması anlamına gelmektedir. Mali aktivizm aynı zamanda politik konjonktür hareketleri olarak ifade edilen seçim ekonomi uygulamalarına yönelik yurttaş tepkilerini de içeren bir kavram olarak düşünülmelidir. Bu bilinç, bütçe hakkının fiilen kullanılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim bütçe hakkı, vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin kaynakların planlanması ve kullanılması sürecine katılma hakkına sahip olmalarını ifade etmektedir. Mali aktivizm, yalnızca bireysel bir itiraz ya da tepkisellik değil; kamu kaynaklarının yönetimine ilişkin sistematik ve bilgiye dayalı bir "dış denetim" biçimidir (Schmidt vd., 2023). Hesap sorma bilincinin zayıf olduğu ve katılımın sağlanmadığı toplumlarda mali şeffaflık araçları işlevsizleşmekte, kamusal denetim sembolik bir nitelik kazanmaktadır.

Mali katılımın daha ileri ve hassas bir biçimi ise *Mali İhbar (Whistleblowing)* mekanizmaları aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Mali ihbar, kamu kaynaklarının kötüye kullanımı, yolsuzluk ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılmasında yurttaşların ve kamu görevlilerinin üstlendiği etik

sorumluluğu ifade eder.¹⁹ Vatandaşların vergi kaçırıcıları veya yolsuzluk şüphelerini ihbar etmelerini sağlayan *Vergi İhbar (Tax Whistleblowing)* mekanizmaları (çağrı merkezleri, ihbar hatları vb.), vergi uyumunu kontrol etmede ve kayıt dışılıkla mücadelede hayati bir rol oynamaktadır (Guano, 2010). Bu tür ihbar mekanizmalarının etkinliği yalnızca bireysel cesarete değil; ihbarcılarının hukuki olarak korunmasına, kurumsal güvene ve geri bildirim süreçlerinin varlığına bağlıdır. Mali ihbarın meşru ve işlevsel olduğu sistemlerde, kamu yönetimi kendini yenileyen bir denetim kapasitesine kavuşmakta; aksi durumda ise ihbar ya bastırılmakta ya da kötüye kullanılma riski taşımaktadır.

Mali katılımın en kapsayıcı ve sonuç odaklı göstergesi *Mali Uyum*, literatürde yaygın olarak kullanılan ifadeyle *Gönüllü Uyum* olarak ifade edilebilir. Nitekim bir konuda bir kişinin bilgili olması, bu konu hakkında uyum sağlayacağını bir göstergesi değildir. Uyum tüm süreçlerde sağlanması gereken önemli bir konudur. Gönüllü uyum, yurttaşın mali yükümlülüklerini zorlayıcı denetim ve yaptırımlar olmaksızın, içsel motivasyon ve kamusal sorumluluk bilinciyle yerine getirmesini ifade eder; nitekim vergi kültürü, mükelleflerin ödevlerini zamanında ve gönüllü yerine getirmelerini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Ayrıca literatür, gönüllü uyumun mali erdemler ve vergi bilinci ile doğrudan ilişkili olduğunu; şeffaflık, hesap verebilirlik ve yurttaşlık bilincinin bu uyumu güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda mali katılım, mali erdemler ve mali bilinçten bağımsız düşünülemez; nitekim mali yurttaşlık, vatandaşların devlete ve birbirlerine karşı davranışlarını, tutumlarını ve kimliklerini kapsayan çok boyutlu bir yapıdır. Erdemler, bireyin katılım yönelimini ahlâki ve vicdani olarak temellendirirken; mali bilinç, bu katılımın bilgiye dayalı, rasyonel ve hak-yükümlülük dengesi içinde gerçekleşmesini sağlar. Katılım ise, erdem ve bilincin kamusal alanda sınılandığı, vatandaşın “dış denetim” rolünü üstlendiği ve kurumsal etki ürettiği aşamayı temsil eder. Bu üç boyut arasındaki ilişki doğrusal değil, döngüseldir. Vatandaşın katılımı ve denetimi arttıkça şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmaları; artan şeffaflık ve adalet algısı devlete olan güveni besler; güven ortamı ise mükelleflerin sisteme olan sadakatini, gönüllü uyumunu ve mali kültürünü derinleştirir.

VI.SONUÇ

Bireylerarası ilişkilerin sağlıklı olması ve sürdürülebilirliği nasıl ki bazı ilkelere dayalı ise bu yurttaşlar ile devlet arasındaki ilişkiler için de geçerlidir. Devlet ile mali yükümlülük sahibi yurttaşlar arasındaki mali ilişkilerin sağlıklı, sürdürülebilir güvene dayalı olması için ideal (optimal) ilkelerin, kuralların ve normların üzerinde anlaşılması (mali sözleşme), uzlaşılması ve bunun bağlayıcı üst hukuk kuralları (mali anayasa) olarak kabul edilmesi gerekir. Mali kurallar mali yurttaş ile mali devlet arasında bir tür “mali çimento” görevi görür; bu ilkeler ve kurallar ne kadar doğru tespit edilirse mali güven ve mali uyum o derece sağlam ve sürdürülebilir olur. Vergi ahlâkı ve mali ahlâkın daha da ötesinde ve üzerinde “mali erdemler”in değeri ve önemi anlaşılırsa o zaman sağlıklı bir kamu maliyesi düzeni tesis edilmiş olur.

¹⁹ Aktan’ın yaptığı tanıma göre (2015:20) Whistleblowing, bir organizasyon içerisinde yasa-dışı ve etik değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerin organizasyon içi ve/veya organizasyon dışı başka kişilere veya kurumlara zarar vermemesi için enformasyon sahibi kişiler (çalışanlar veya paydaşlar) tarafından sorunları çözme güç ve yetkisine sahip iç ve dış otoritelere bildirilmesidir. Whistleblowing bu yönüyle organizasyonlarda muhtemel kötü ve yanlış davranışların raporlanması veya açığa çıkarılmasıdır. Aktan “Whistleblowing” kurumunu, organizasyonlarda yanlış uygulamalara karşı bir sivil erdem, ahlaki tepki ve vicdani red davranışı olarak ele almaktadır.

Kaynakça

- Aktan, C.C. (2021). Vergi devleti, açgözlü ve Savurgan, İstanbul: Divan.
- Aktan, C.C. & A. Kesik & F. Kaya. (2010). Mali kurallar: maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim: vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar, Ankara: Maliye Bakanlığı SGB yayını.
- Aktan, C. C. (2015). Organizasyonlarda yanlış uygulamalara karşı bir sivil erdem, ahlâki tepki ve vijdani red davranışı: whistleblowing. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), 19-36.
- Björklund Larsen, L., & Oats, L. (2023). Measuring an absence of fiscal citizenship: Reflections on the tax gap (The Fiscal Citizenship Project Working Paper No. 3).
- Bonney, R. (1999). The rise of the fiscal state in europe c.1200–1815, Oxford: Oxford University Press.
- Buchanan, J.M. (1967). “Fiscal illusion”, in: Public finance in democratic process: fiscal institutions and individual choice, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Buchanan, J. M. (1993). “The Political efficiency of general taxation.” National Tax Journal 46(4): 401-10.
- Buchanan, J. M., & Congleton, R. D. (1998). Politics by principle, not interest: toward nondiscriminatory democracy, Cambridge: Cambridge University Press. (Buchanan, J. M., & Congleton, R. D. (1998/2001). Politics By Principle, Not Interest: The collected works of James M. Buchanan (vol. 11). Indianapolis: Liberty Fund.)
- Buehler, A. G. (1940). The tax system and tax consciousness. The Bulletin of the National Tax Association, 25(8), 237–246. <http://www.jstor.org/stable/41788059>
- Blum, B. (2018). On fiscal citizenship: A cultural history of tax law. JOTWELL.
- Brennan, G., & Buchanan, J. M. (1980). The power to tax: Analytical foundations of a fiscal constitution. Cambridge University Press.
- Brennan, G., & Buchanan, J. M. (1985). The reason of rules –constitutional political economy-, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brennan, G., Eusepi, G. (2005). Fiscal Constitutionalism. In: Backhaus, J.G., Wagner, R.E. (eds) Handbook of Public Finance. Springer, Boston, MA.
- Brockmann H, Genschel P, Seelkopf L. (2016). Happy taxation: increasing tax compliance through positive rewards? Journal of Public Policy. 2016;36(3):381-406.
- Burnside, C. (2005). Fiscal sustainability in theory and practice : a handbook. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/7495>
- Chuenjit, P. (2014). The culture of taxation: definition and conceptual approaches for tax administration. Journal of Population and Social Studies, 22(1): 14-34.
- Guano, E. (2010). Taxpayers, thieves, and the state: Fiscal citizenship in contemporary Italy. Ethnos, 75(4), 471–495.
- Hayek, F. A. von. (1944). The Road to serfdom. Chicago: University of Chicago Press.

- IMF (2016). Analyzing and managing fiscal risks - best practices, IMF Policy Papers, May 4, 2016, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210–225.
- Kuyumcu, O. (2018). Finansal okuryazarlığın makroekonomik önemi ve ülkemizde finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: Bursa ili uygulaması (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kuyumcu, O. (2024). Kamu ve özel sektör muhasebesi kavramsal çerçevelerinin karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, 187, 221-246.
- Kuyumcu, O. (2025). Vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati toplumsal refahın temel taşları. içinde: *Maliye Konuları*, (ed. Ş. Karabulut). Afyonkarahisar: Yaz Yayınları. 47-69.
- Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans. *Journal of Political Economy*, 85(3), 473–491.
- Mehrotra, A. K. (2015). Reviving fiscal citizenship. *Michigan Law Review*, 113(6), 943–972.
- Minarik, J. J. (2024). Fiscal Risks, Fiscal Sustainability and Rethinking Fiscal Rules, OECD 46th Annual Meeting of Senior Budget Officials Paris, 3-4 June 2024.
[https://one.oecd.org/document/GOV/SBO\(2024\)10/en/pdf](https://one.oecd.org/document/GOV/SBO(2024)10/en/pdf)
- Morris, D. (2020). Taxation in utopia: Required sacrifice and the general welfare. State University of New York Press.
- Moretti, D. (2021). Managing fiscal risks: Lessons from case studies of selected OECD countries, *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 2021(1), OECD, Paris.
- Musgrave, R. A. (1959). The theory of public finance: A study in public economy. McGraw-Hill.
- Nerré, B. (2006). The Concept of tax culture, *Intereconomics*, Vol. 41, Issue. 4, pp. 189-194.
- Nerré, B. (2008). Tax culture: A basic concept for tax politics. *Economic Analysis and Policy*, 38(1), 153–167.
- O’Brien, P. K. and P. Hunt (2007). The rise of a fiscal state in england, 1485–1815, *Historical Research*, 66(160): 129–176.
- OECD/FIIAPP. (2015). Building tax culture, compliance and citizenship: A global source book on taxpayer education. OECD Publishing.
- OECD (2010). Citizen-state relations: improving governance through tax reform, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2014). Recommendation of the council on the governance of critical risks, OECD, Paris.
- Öksüz, M. Öksüz, M., ve Engin, R. (2025). Yurttaşlar için mali yurttaşlık rehberi, <https://www.maliyurttaslik.org/mali-yurttaslik-rehberi>
- Petrie, M. (2017). What is public participation in fiscal policy and why is it important? The Global Initiative for Fiscal Transparency (GIFT)

<https://fiscaltransparency.net/what-is-public-participation-in-fiscal-policy-and-why-is-it-important/>

Puviani, A. (1903). *Teoria della illusione finanziaria*. Milano-Palermo-Napoli: Libraio della R. Casa.

Sandu, D. (2022). Local taxes between obligation and fiscal citizenship. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 7(3), 104–119.

Schmidt, C., Matthaei, E., & Lauth, H.-J. (2023). Conceptualizing fiscal citizenship (The Fiscal Citizenship Project Working Paper No. 2).

Schumpeter, J. A. (1918). The crisis of the tax state. In R. Swedberg (Ed.), *Joseph A. Schumpeter: The economics and sociology of capitalism* (pp. 99–140). Princeton University Press.

Torgler, B. (2007). *Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis*. Edward Elgar.

Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton University Press.

Yun-Casalilla, B., P. O'Brien and F. Comin (eds.) (2012). *The rise of fiscal states: a global history, 1500–1914*, Cambridge: Cambridge University Press.

Zhang, A. (2025). Fiscal citizenship and taxpayer privacy. *Columbia Law Review*, 125, 235–318.